

Миле Бјелајац
1914–2014:
ЗАШТО РЕВИЗИЈА?

Е Д И Ц И Ј А
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Претходна издања
1914-2014 : зашто ревизија? : старије и нове контроверзе о узроцима Првој светској ратима, Београд : Медија центар "Одбрана", 2014

Кому нужна ревизия истории? : старые и новые споры о причинах Первой мировой войны, Москва : Алгоритм, 2015

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2019.

Издавање *Египције Србија 1914–1918* подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу

[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове органа који је доделио средства за суфинансирање]

Аутономна покрајина Војводине учествовала је у субвенционисању/
рефундирању трошкова набавке репроматеријала/услуга

МИЛЕ БЈЕЛАЈАЦ

1914–2014: ЗАШТО РЕВИЗИЈА?

МЕЊАЊЕ ОЦЕНА О УЗРОЦИМА ПРВОГ
ВОДИ РЕВИЗИЈИ ОЦЕНА О УЗРОЦИМА
ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

ДОПУЊЕНО ИЗДАЊЕ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
Београд

Током 2013. штампа у Србији учева трендове ревизије и њихову промоцију

На улазима у велике бечке књижаре прво се наилази на књиге посвећене 1914. години

Предговор

Током обележавања стогодишњице од почетка Првог светског рата, у свету су одржане многе научне конференције и објављене хиљаде наслова на бројним језицима. За разлику од ранијих годишњица, ову карактерише покушај једног броја историчара и њихових промотора да се реинтерпретира улога Балкана, посебно Србије, у кључним разлозима за избијање рата. Део продукције одликује се покушајем намерног склањања у страну већ утврђених чињеница о утицају међуратне политике немачких влада на скидање одговорности за рат, по сваку цену. Оживљавање тог тренда, са печатом постмодерне историографије, представљало је изазов за праћење продукције и њено критичко преиспитивање.

Расправе о узроцима, поводима и кривици за Први светски рат имају стручну, идеолошку и политичку димензију. Као и многа друга питања од епохалног значаја, оне су делиле, и још увек деле, историчаре, одражавајући политичку заинтересованост и провоцирајући традиционалне токове друштвене (историјске) свести, и понекад болно погађајући у средиште културних идентитета. Политичка инструментализација овог питања започета је још током Првог светског рата, а посебну димензију задобила је уношењем специфичних чланова о „кривици за рат“ у мировне уговоре у Версају (чл. 231) и Сен Жермену (чл. 177).

После Сарајевског атентата, 28. јуна 1914. године, пре равно једног столећа, почело је конструисање оправдања за рат, одавно припреман ради успостављања светске моћи Не-

мачке и очувања статуса велике силе дубоко уздрмане Аустро-Угарске монархије. Оправдање је било потребно како би се убедило властито јавно мњење и утишали антиратни гласови. У исто време, заокруживала се и слика сатанизованог противника, како би „оправдана“ егзекуција била нешто „природно и саморазумљиво“, како за јавност, тако и за трупе које ће бити слате у акцију.

Геополитички разлози, очување равнотеже између тадашњих блокова, Тројног савеза и Антанте, на једној страни, те жеља да се наметне превласт једног (Тројног савеза) над европским континентом и шире, на другој, били су прави узроци рата 1914. године. На једној страни биле су довршене све војне припреме још у марту 1914 (Немачка), а на другој пак недовршене војне реформе и пројекти планирани за крај 1917. године, праћени у све три земље Антанте бројним унутрашњим проблемима (Северна Ирска за Британију, финансијски скандали и поделе по питању војних реформи у Француској, штрајкови и револуционарно расположење у Русији). Када је рат постао изванредан, чланице Антанте, мада неприпремљене, очекивале су коначну победу и остварење својих давнашњих малих геополитичких циљева. Мале земље биле су или жртве – јер су се „нашле на путу“ (Србија, Луксембург, Белгија) – или су пак биле у стању ишчекивања којој се страни приклонити (Бугарска, Румунија, па чак и Италија).

Да ли ово, рекли бисмо, стандардно образложење и даље може да се уважава? Какве су данашње, па и најновије, историографске интерпретације? Како се на питање узрока рата гледало 1914, 1919, 1927, 1930, 1947, 1951, 1964, 1994. године, и како се гледа данас? Како се Србија нашла у ситуацији да најгласнији трендови ревизије данас звуче попут гласова у медијима централних сила 1914. и 1941. године? Како то да је за Европу „најопаснији“ био мали српски национализам и империјализам? Какве су то вредности у питању које дају „морално право“ великима да окупирају, анектирају, „цивилизују“ друге, а у исто време то право немају и мањи? Да ли

говоримо о мерилима из 1912. или 1914, или о мерилима из 2012. или 2014. године? Чини се као да се цео свет вратио политичким менталитетима старим сто година, опсењен класичним геополитичким мерилима и потребом за економском доминацијом, која мора да диктира све и свуда: тарифе на железницама и бродовима, цене сировина и радне снаге, слободу тржишта за најбогатије и сузбијање конкуренције непожељних. Све мора да буде прописано: и порези, и пензијице, и пожељан садржај медија.

Сједињујући у властитом искуству бављење темама с почетка XX века, као и с његовог краја (југословенска криза и разбијање СФРЈ), сматрам да би сваком историчару било од помоћи да познаје механизме државног утицаја на историчаре (домаће и стране), на селективно објављивање докумената, акције њиховог прикривања, па и фалсификовања. Конкретан пример о утврђивању одговорности за Први светски рат обелодањује како се у државном интересу врши лобирање, како се придобијају и подржавају „истомишљеници“, а како се организују хајке и прогони „опонената“ међу историчарима. На крају, историчари морају бити обавештени о поделама у свом еснафу, пре него што започну цитирање или апсолутно ослањање на поједине правце мишљења и интерпретација.

Осећајући већ неколико последњих година да на једној страни постоје трендови да се поводом годишњице изађе са наводно новим и сензационалним обртима, сматрао сам за потребно да будући историчари добију један прегледан подсетник о приступима овој теми у протеклих стотину година. Део истраживања предочио сам почетком 2013, у опширном чланку на страницама историјског часописа *Токови историје*.¹ Потом сам за ширу публику објавио један фељтон, у децембру исте године.² Био је то још један одговор медија на појачано занимање јавности у Србији по питању тога „шта се то спрема Србији“ поводом обележавања стоте годишњице од избијања Првог светског рата, тачније на то

како се она у медијима и појединим публикацијама нашла прозваном као главни и вољни виновник Сарајевског атентата и, потом, Светског рата.

Суочен са свакодневним излажењем нових књига, гомилањем стручних и медијских приказа појединих издања, полемиком присутном унутар струке, осећао сам изазов да све то обухватим на смислен начин, у име дуга многима који су деценијама предано радили на овој теми, а опет да сачиним један специфичан преглед који ће, као такав, занимати ширу публику. Својим колегама, надам се, у напоменама остављам довољно путоказа за проверу њихових властитих идеја о овој сложеној теми и лакшу оријентацију у непрегледном мору литературе, како некадашње, тако и најновије.

Структура ове књиге одабрана је као форма одговора на најчешће исказане контроверзе у новијој литератури и јавности, дакле фокусирана је на нека чворна места. Начин казивања кроз примере и њихово понекад неуобичајено коментарисање, које представља блажу или оштрију иронију према упорним покушајима да се оживи давнашња пропаганда о „кривцима“ за рат, одабрани су како би и шира читалачка публика лакше разумела о чему је реч.

Пратећи дискусије током 2014. године, посебно медијске одјеке, стекао сам утисак да је промоција ревизије оцена о узроцима Првог светског рата непосредно повезана са напорима да се изврши и ревизија оцена о узроцима Другог светског рата. На делу је релативизација до сада утврђених научних резултата, њихово стављање у страну или прећукивање. Ако се прихвати та „методологија“, лакше ће се релативизовати досадашње интерпретације узрока Другог светског рата.

Предговор трећем, допуњеном издању књиге *1914–2014: Зашићо ревизија?*

Поштовани читаоци, у времену после 2015, када је у Москви код издавачке куће „Алгоритам“ изашла наша допуњена и знатно проширена књига *1914–2014: Зашићо ревизија?*, у свету су наставили да излазе нови прилози на ову тему, једнако као и претресање продукције која је обележила 2014. годину. У средишту пажње свакако је била дискусија поводом књиге Кристофера Кларка *Месечари...* (2012), књиге која је неспорно обележила један тренд политичке ревизије под маском академизма. За разлику од руске читалачке публике, која је добила далеко богатији преглед, српска публика остала је понешто ускраћена јер је наш првобитни рукопис био предат у штампу крајем марта 2014. године. У разговорима са колегама и издавачима превладало је убеђење да би било корисно да и овде изађе то допуњено издање. Но, како су и од 2015. прошле пуне четири године, а полемике и нови прилози не престају да се појављују, рукопис који сада предајемо читаоцима и јавности на оцену поново је допуњен. Тај рад на допунама поново нас је вратио у помало заборављену радну грозницу, емоције провоциране нечијом спремношћу да се послужи свим недозвољеним средствима само да би пласирао једну, у суштини, превару или пак властито веровање.

Генерације историчара, присталица критичке школе о узроцима Првог светског рата, нашле су се у чуду. У лице им је бачена рукавица. Доживели су да виде како се кроз медијску

машинерију промовише нешто давно виђено, један квазинаучни наратив који прећуткује, релативизује или циљано фалсификује слику прошлог. Зашто? Како је то могуће? Прошло је већ седам година откако се, различитим поводима, пише и говори о васкрсу једног давно прошлог тренда. Један број научника почео је да прихвата нешто од „аргумената“ које, наводно, нуди Кристофер Кларк, и да креира неке интерпретације које би представљале компромис. Но, има ли места компромису са једном методологијом која је најпре политичког или идејног усмерења? Критичари су изнели толико примера о томе како су се нови ревизионисти користили свим средствима у доказивању нечега по сваку цену и о томе како је то често прелазило меру доброг укуса. Не само чланци него и читаве студије настале су тим поводом.

Сами смо се осетили прозванима да у прва два издања књиге *Зашто ревизија?* изложимо један број разрађених примера, на којима се види како се поступа и слободно можемо рећи – монтира. У трећем, поново допуњеном издању, хтели смо да публику упознамо не само са нашим у међувремену стеченим сазнањима, него и да јој представимо оно што су научници и публицисти у међувремену објавили, њихове аргументе и анализе овог тренда.

Прва два издања нису била пропраћена селективном библиографијом и именским регистром. То је свакако био недостатак. У овом издању биће, поред регистра, приложена и селективна библиографија. Њоме нису обухваћени сви наслови који се помињу у научном раду, јер су многи наведени као извор на који су се цитирани аутори ослањали. Посебно се то односи на бројне радове у немачким међуратним новинама и часописима, као што су *Кригшудлфраге* (*Kriegsschuldfrage*) и *Берлинер Монатсхефте* (*Berliner Monatshefte*). Такође, многе медијске написе, како оне раније, тако и савремене, нисмо посебно наводили у библиографији. Нисмо посебно назначавали ни текстове које смо скидали са сајтова.

Да ли је писање о овој ревизији залудан посао? Сви тиражи текстова који су се успротивили овом ретро тренду не могу ни издалека да се упореде са тиражима ревизиониста. Верујемо да супротстављање ревизији није залудан посао, да се не пише само за садашње генерације већ и за оне које ће доћи. Не би било одговорно препустити полице библиотеке једној вешто упакованој идеологији која се, нажалост, пред нашим очима материјализује, као и почетком прошлог века, са познатим резултатима.

Прошло је нешто више од годину дана откако нас је физички напустио наш колега и драги пријатељ, др Андреј Шемјакин, писац предговора руском издању наше књиге. Њему у спомен, објављујемо га и у овом, српском издању. На тај мали, симболичан начин он ће поново бити и остати са нама.

У Београду, августа 2019.

Аутор

САДРЖАЈ

Предговор.....	5
Предговор руском допуњеном издању из 2015. године.....	9
Предговор др Андреја Шемјакина руском издању књиге <i>1914–2014: Зашто ревизија?</i>	11
<i>Зашто „ревизија“? Зашто сада? Нова књига Милећа Бјелајца</i>	
Предговор трећем, допуњеном издању књиге <i>1914–2014: Зашто ревизија?</i>	17
Политичко исходиште оцена о узроцима Светског рата.	21
Да ли је Србија 1914. желела кризу и рат?	35
Шта је српска влада заиста знала о преносу оружја и атентаторима пре 28. јуна?	59
Сазнања и акција Министарства унутрашњих дела	60
Изјашњавање војводе Путника и Аписа.	65
Мистерија посете српског посланика у Бечу министру Билинском	74
Завереници из 1903, Југословенска омладина, Млада Босна ..	81
Аутохтони покрети или пиони Београда?	84
Балкански ратови буде наде у скоро ослобођење	89
Да ли је Франц Фердинанд виђен као претња миру само код Срба?	97
После савременика, реч су добили историчари.	105
Теорије завере на штету Срба и Руса.	118

„Допринос“ Срба стварању и одржавању контроверзи о Сарајеву 1914. године	125
Случај српског дипломате Милоша Богићевића	127
Успорен рад на припреми српске грађе и третирање питања у јавности	139
Опомене Милана Ђурчина и Милоша Црњанског о томе шта се спрема	142
Историја немачког заташкавања, пропаганде и ревизије	151
Борба за оспоравање чл. 231 Версајског уговора о ратној кривици.	154
Патриотска цензура	161
Покушај придобијања америчких историчара.	165
Однос према кривици за рат и публикувању релевантне грађе у Аустрији	171
Потрага за доказима о учешћу Србије у атентату	172
Од незаинтересованости до тајне припреме за публикување докумената	178
Српска архивска грађа по други пут у Бечу	183
Промене према српској одговорности за Први светски рат током деведесетих година	187
Мистерија руске подршке после уручења Ултиматума 23. јула 1914. године	211
Обележавање стогодишњице – обнављање расправа и полемика	233
Уместо поговора: Прослава или обележавање стогодишњице	275
Белешке	297
Селективна библиографија	337
Именски регистар	351
Регистар географских појмова	360
Белешка о аутору	363

Миле Бјелајац
1914–2014:
ЗАШТО РЕВИЗИЈА?

Издавачи

ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад
РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ, Београд

За издаваче

Зоран Колунџија, директор ИК Прометеј
Драган Бујошевић, генерални директор РТС

Извршни уредник

Драган Инђић

Дизајн корица

Атила Капитањ

Припрема и шtamпa

ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад

Тираж 500.

П р в о и з д а њ е

www.prometej.co.rs

prodaja@prometej.co.rs

ISBN 978-86-515-1531-9

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

930(497.11)''1914/2014''

94(497.11)''1914/1918''

БЈЕЛАЈАЦ, Миле, 1955-

1914-2014: Зашто ревизија? : Мењање оцена о узроцима Првог вођи ревизији оцена о узроцима Другог светског рата / Миле Бјелајац. - 3. допуњено изд. - Нови Сад : Прометеј ; Београд : Радио-телевизија Србије, 2019 (Нови Сад : Прометеј). - 364 стр. : илустр. ; 21 cm. - (Едиција Србија 1914-1918)

Тираж 500. - Белешке: стр. 297-335. - Библиографија.

ISBN 978-86-515-1531-9 (Прометеј)

а) Први светски рат 1914-1918 - Србија - Историографија - 1914-2014

COBISS.SR-ID 330781191